

KI VISZI A PUSKÁT?

L. SIMON LÁSZLÓ

„Soha talán irodalom és filozófia oly félve nem kerülgették »a Kor centrális problémáit«, mint ma.”¹ Miközben hazánkban egyre erőteljesebb kultúrharc zajlik, s az ekörül kialakult – elsősorban a jobboldali újságírói, értelmiségi közegekben zajló – kultúrpolitikai polémiát Orbán Viktor miniszterelnök „napjaink legizgalmasabb” vitájának nevezte 2018. júliusi tusnádfürdői beszédében, joggal adódik a kérdés: érvényesek-e ma is Babits Mihály fenti gondolatai?

ÍRÁSTUDÓK GYÁVULÁSA

1928-ban *Az írástudók árulásában* szigorúan fogalmaz: az írástudók nem érzik a saját korukat, nem tudják, mik saját koruk legfontosabb problémái. Valljuk be, napjaink erőteljesen mediatisált, sivár szellemi vitái felől visszatekintve irigykedve nézhetünk Babits kortársaira, akik igenis jó kérdéseket és részben jó válaszokat fogalmaztak meg a kor politikai, társadalmi, szociológiai problémáira. Ma úgy tűnik, hogy a magyar irodalom és filozófia képviselői kevésbé képesek hiteles korpépet nyújtani, és ritkán vetnek fel érvényes társadalmi kérdéseket. Sőt: *divatot csinálnak abból, hogy ne is foglalkozzanak korunk legégetőbb problémáival*, illetve egészen más kérdéseket jelölnek meg aktuális problémaként, mint amiket a politikusok. Ezen probléma gyökereit is felfedezhetjük Babitsnál, aki leírja, milyen különbségnek kellene lenni a politikusok és az értelmiségiek között: „A régi Írástudó az igazsággal és erkölccsel érvelt; a mai a lehetőségekkel és gazdasági összefüggésekkel. Ez pedig semmiképp sem tartozik hatáskörébe. Ez a politikusok és közzgazdák dolga: a praktikus tudomány és Cselekvés embeirei. Nekik kell a Szükséges Rossznak ebben a tengerében, amit Életnek nevezünk, megtalálni a Legkisebb Rossz útját. Az igazi írástudó hivatása épp az, hogy e gazdasági és egyéb praktikus lehetőségekre és szükségszerűségekre nem tekintve, ében tartsa e földön a tiszta erkölcs és logika tekintélyét és tudatát.”²

Nem szerencsés, ha az írók, értelmiségiek átveszik a politikusok szerepét, különösen, hogy erre nincsen demokratikus felhatalmazásuk, így a rendszer kereteit meghatározni akaró tevékenységük alapvető legitimációs kérdéseket vet fel, miként az NGO-k közvetlen politikai befolyásszerzésre törekvése is. Az idej tusnádfürdői kultúrpolitikai vitában, Orbán János Dénes költő azon mondatára, hogy „ha egyszer minket megszavaztak, a kultúrpolitikánkat is megszavazták”,

nem szerencsés,
ha az írók, értelmiségiek
átveszik a politikusok szerepét,
különösen, hogy erre nincsen
demokratikus felhatalmazásuk

1 BABITS Mihály: *Az írástudók árulása* [1928] = Uő.: *Élet és irodalom*, Athanaeum, Budapest, 1929, 137.

2 Uo. 152.

határozottan jeleztem: „a politikusokat, bennünket választottak meg, nem az írókat”. A magyar irodalomtörténetben a klasszikus magyar írószerep ugyan nem áll távol a politika világtól, magam is íróként indultam a pályán, s az írói létet nem is adtam fel, ám a politikusi szerep vállalását mégsem keverhetjük össze a politikáról való értelmiségi véleményalkotás felelősség- és kockázatmentes gyakorlatával.

A kérdésről való polemizálás erős megosztottságot mutat, még két értelmiségi is gyökeresen más alapállásból közelíthet hozzá. Elég csak beleolvasni a *Heti Válasz* tavaly nyári beszélgetéseinek egyikébe, amelyben Megadja Gábor eszmetörténész és Botos Máté, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Politológia Tanszékének vezetője cseréltek eszmét.³ Megadja szerint „elitista szemlélet, hogy az értelmiség valamiféle kaszt, ami kiemelkedik a többi közül. Egyáltalán nem biztos, hogy az értelmiségi tudása értékesebb, mint a nyolc általánost

Munkáskultúra – A Jutagvár „Testvériség” Dalárdája, 1922 (Fortepan/Angyal földi Helytörténeti Gyűjtemény)

végzettké. És az sem, hogy relevánsabb a tudásuk a politikáról, erkölcsről, mint másoknak.” Ezzel szemben Botos úgy gondolja, hogy „aki több nyelven beszél, világlátott és olvasott, igenis relevánsabban gondolkodhat a köz ügyeiről, mint a nyolc általánost végzettek. Ezzel természetesen nem nézem le őket.” Miközben Botos Máté nyilván nem kérdőjelezi meg az általános választójog létjogosultságát, azaz hogy választójogával egy demokráciában minden felnőtt – rasszra, nemre, vallásra, képzettségre és gazdasági helyzetre való tekintet nélkül – élhet, mégis olyan furcsa érzése támadhat az olvasónak, mintha egyfajta műveltségi cenzust tartana kívánatosnak. Különben mit is jelent a gyakorlatban az a gondolata, hogy egy értelmiségi „relevánsabban gondolkodhat a köz ügyeiről, mint a nyolc általánost végzettek”? Hogy nekik többletjogot kell adni a választásokkor? Vagy esetleg csak az ő soraikból lehessen képviselőket választani?

3 *Hadüzenet a konzervatív értelmiségnek*, *Heti Válasz* 2017. június 15. <<http://valasz.hu/itthon/haduzenet-az-ertelmisegnek-124244>>.

Nyilván Botos nem gondolja így, ám ne menjünk el amellett, hogy időről-időre felvetődik a műveltségi cenzus bevezetésének gondolata, 2017 júliusában a Jobbik nevében Dúró Dóra javasolta a választójog tudás alapon történő korlátozását, mondván: „zajlik a Jobbik választási programjának kidolgozása [...]. Ma a választójogi munkacsoport tagjaival folytattam megbeszélést az Ország-házban. Sok fontos téma merült fel. A Jobbik javaslatokat dolgoz ki a jelenleg rendkívül torz választási rendszer arányosabbá tételére, de azt is kilátásba helyezi, hogy az általános iskolai végzettséggel nem rendelkezők ne szavazhassanak” – mondta. E kérdés felvetői nem ritkán egy platformra kerülnek a két világháború közötti magyar politikai berendezkedés artikulálatlan bírálóiával, csak az előbbieket hivatkozási alapot látnak a választójog korlátozását is magával hozó akkori reformban, míg az utóbbiak ezzel is a Horthy-korszak antidemokratikus mivoltát akarják igazolni. Valójában mindkét megfontolás mögött erős félreértés van, érdemes elolvasni Klebelsberg Kuno 1928-ban írt, *Választójog és népiskola* című cikkét, amiben így fogalmaz: „kultúra és politika között van összefüggés, mert nem válik a népeknek javára az olyan politikai demokrácia, amelyet nem készít elő kulturális demokrácia. Nagy veszedelem az, ha az általános titkos választójogot műveletlen, értelmetlen tömegeknek kell gyakorolniuk. Televényföldje az ilyen nép a legrosszabb fajta demagógiának. Mint belügyminiszter, meggyőződéssel működtem közre abban, hogy a Friedrich-kormány választási rendeletét, amely a legszélsőségesebb általános titkos választáson alapult, módosítsuk és választójogunkat a magyar tömegek értelmi szintjével összhangba hozzuk. Vállalom e tényért a történelmi felelősséget. De talán éppen annak az embernek az ajkáról, aki nemzeti kötelességének tudatában, szembeszállva a tetszetős modern jelszavakkal, a választójog bizonyos korlátozásában részt vett, fokozottabb súlya van annak a kijelentésnek: ne áltassuk magunkat, a mai állapot csak átmeneti és a szükséges ideig csupán akkor tartható fenn, ha időközben becsületes, határozott erőfeszítéseket teszünk a végből, hogy tömegeinket tervszerű népművelés révén a politikai jogokra igazán éretté tegyük. A világpolitika fejlődése egyik oldalon a diktatúrák, a másik oldalon a teljes demokráciák felé tendál és ebben a világgörnyezetben él a magyar nemzet is. Tervszerű népművelési akcióval azon kell tehát dolgoznunk, hogy politikai életünknek bárminő alakulása ne találja a magyar népet lelkileg készületlenül.”⁴

A Megadja–Botos-vitában az is felvetődött, hogy „az értelmiség hatalmat akar”. Botos szerint „miért ne akarna? A hajdani rendszerváltók is értelmiségiek voltak.” Ez igaz, viszont *vállalták is a politikusi léttel együtt járó valamennyi kockázatot*, s emiatt később sokan el is véreztek a professzionizálódó politikusi pályán. Mert a politikusi hivatásnak igenis sok komoly kockázata és negatív egzisztenciális következménye van, bár ezt Botos erősen vitatja. Megadja úgy gondolja, hogy „a politikus cselekszik, vásárra viszi a bőrét” és „választásról választásra megméreti magát. Eközben az értelmiség csak önmagát bírálja el.” Ezzel szemben Botos úgy látja, ez egyáltalán nincs így, legfeljebb „néhány tucat emberről van szó, akik arccal-névvel szerepelnek a kampányban”, „akiknél egy átlagos vállalkozó is több kockázatot vállal”. Ez a legdurvább állítása Botosnak, amit – a politikussá válás lelki folyamatán átment személyként – kifejezetten sértőnek tartok. Választási időszakokban a kampányarcokká is váló személyeken túl helyi és országos politikusként több ezer ember viszi vásárra a bőrét, legfeljebb ez nem látszik az országos nyilvánosságban. Nyilván Botos még nem tapasztalta meg, milyen egy durva, hazug, az ember családját, szüleit és gyermekeit sem kímélő karaktergyilkossági kísérlet alanyává vagy áldozatává válni, nem tudja, milyen, amikor az otthona elé hetekre letáboroznak a „médiamunkások” és a „civil” politikai aktivisták, akik aztán sem a házastársukat, sem az iskolából hazatérő gyermekeiket nem kímélik. Egy falusi polgármestertől a nagyvárosok vezetőin át az országgyűlés tagjaiig mindenki a maga szintjén vállalja a közszereplői státusz e sajátos formájával együtt járó valamennyi következményt. Amennyiben az értelmiség hatalmat akar, az demokráciában

4 Gróf KLEBELSBERG KUNÓ: *Választójog és demokrácia* [1928] = Uő.: *Küzdelmek könyve*, Athenaeum, Budapest, 1929.

nem lehet előjog vagy kiváltság, hanem annak együtt kell járnia a politikussá válással, a jogállami keretek közötti demokratikus megmérettéssel.

Ugyanakkor Botosnak abban igaza van, hogy nem szerencsés az az értelmiségellenes narratíva, „ami azt sugallja, hogy nincs is szükség autonóm gondolkodókra, a hatalom sáncain kívül álló, de a hatalom gyakorlására esetleg alkalmas közegekre, mert csak fenyegetést jelentenek. Holott a kreatív kisebbség – ha tetszik, az elit – folyamatos perlekedésével, újításaival a társadalom fejlődését akarja.” Ám mindezt a babitsi értelemben kell tennie, a cselekvő politikusoknak pedig el kell fogadniuk, amit Thomas Mann írt: „egy olyan demokráciában, mely nem tiszteli a szellem emelkedett világát, s melyet nem ez utóbbi határoz meg, semmi sem állíthatja meg a demagógiát. A közélet a tudatlanok és műveletlenek színvonalára süllyed, ahelyett hogy a nevelődés és a kultúra szintjére emelkedés elve volna elfogadott és uralkodó.”

MINŐSÉGV

Mindez felveti a minőséghez való ragaszkodás fontosságát, s ebben kell őrző szerepet vállalni a szellem embereinek, felismerve, hogy a politikai hatalom megszerzése és megtartása a modern tömegdemokráciában nem értelmiségi műfaj, ott fölösleges minőségi szempontokat elvárni. Ahogyan a kiváló kampánystratégia, a Fidesz korábbi tanácsadója, Arthur J. Finkelstein fogalmazott, „a politikában sajnálatos, de megkerülhetetlen alapvetés, így a jó politikus ezen nem moralizál, hanem tudomásul veszi, hogy a választási kampány nem éppen »egy értelmiségi műfaj«.” Ennek a moralizálásnak a magunk mögött hagyása a legnehezebb azok számára, akik a kultúra vagy a tudomány világból érkeztek a politikába. Annak a felismerése, hogy nem vagyunk a célközönsége a saját politikai kampányunknak, elsősre fájdalmas tapasztalat, ám az

elfogadása a politikusi pályán való megmaradás záloga. S aki nincs a politikusi pályán, az nem gyakorolhat olyan politikai hatalmat, amivel jobba tudja tenni a saját közösségének életét. Míg a kampányban a minőségi szempontok és a cizellált üzenetek nem fontosak, a kormányzásban igenis azok, még ha igaza van is Orbán Viktornak abban, hogy a jó kormányzás nem elegendő a választás megnyeréséhez, sőt rossz kormányzati teljesítmény mellett is meg lehet tartani a kormányrudat.

A jó kormányzáshoz, különösen a kultúrpolitika alakításához a műveltség elengedhetetlen. Ezt Orbán Viktor különösen tudja; nekem személy szerint életre szóló élményt jelentett az, amikor 2014-ben összehívta az akkor felállt új kormány valamennyi miniszterét és államtitkárát, és a kormányzás elméleti alapvetéséről szóló előadását egy kötelezőolvasmány-lista kiosztásával zárta. A listában mintegy félszáz társadalomtudományi, elméleti kötet címeit találhattuk meg, amelyeknek az elolvasása valóságos szellemi kalandozást jelent. A 2018-as választás óta fellángolt, számos jogos jobboldali kritikát és szempontot felvető kultúrpolitikai vitából nem egy esetben éppen annak a minőségelvnek az érvényesítése hiányzik, aminek a fontosságára 2014-ben is felhívta kormánya tagjainak figyelmét a miniszterelnök. Hiszen „Magyarország is csak a minőség igényével élhet és maradhat fenn az új Európában; nincs módunk középszerűnek lenni” – vallotta Márai Sándor, „de ez az ország semmitől nem fél úgy, mint a minőségtől, s az igazi műveltségtől, amely valóban hősiesség”. Ez a félelem és az ebből következő frusztráció itatja át a közéleti vitáink jó részét, igazolva Márai további szavait: „az emberek nem ok nélkül ragaszkodnak a középszerűhöz, a zavaroshoz és a vajákoshoz, az illúziókhöz és a szobatiszta félismeretekhez, tehát a műveletlenséghez. Mert a műveltség annyi, mint igazságnak – minden dolog igaz ismeretének – feltárása és elviselése. S az igazat elviselni mindig nagyon nehéz. A műveltséghez, tehát a valóság és igazság megismeréséhez, rendkívüli bátorság kell.”

A jó kormányzáshoz, különösen a kultúrpolitika alakításához a műveltség elengedhetetlen. Ezt Orbán Viktor különösen tudja; nekem személy szerint életre szóló élményt jelentett az, amikor 2014-ben összehívta az akkor felállt új kormány valamennyi miniszterét és államtitkárát, és a kormányzás elméleti alapvetéséről szóló előadását egy kötelezőolvasmány-lista kiosztásával zárta. A listában mintegy félszáz társadalomtudományi, elméleti kötet címeit találhattuk meg, amelyeknek az elolvasása valóságos szellemi kalandozást jelent. A 2018-as választás óta fellángolt, számos jogos jobboldali kritikát és szempontot felvető kultúrpolitikai vitából nem egy esetben éppen annak a minőségelvnek az érvényesítése hiányzik, aminek a fontosságára 2014-ben is felhívta kormánya tagjainak figyelmét a miniszterelnök. Hiszen „Magyarország is csak a minőség igényével élhet és maradhat fenn az új Európában; nincs módunk középszerűnek lenni” – vallotta Márai Sándor, „de ez az ország semmitől nem fél úgy, mint a minőségtől, s az igazi műveltségtől, amely valóban hősiesség”. Ez a félelem és az ebből következő frusztráció itatja át a közéleti vitáink jó részét, igazolva Márai további szavait: „az emberek nem ok nélkül ragaszkodnak a középszerűhöz, a zavaroshoz és a vajákoshoz, az illúziókhöz és a szobatiszta félismeretekhez, tehát a műveletlenséghez. Mert a műveltség annyi, mint igazságnak – minden dolog igaz ismeretének – feltárása és elviselése. S az igazat elviselni mindig nagyon nehéz. A műveltséghez, tehát a valóság és igazság megismeréséhez, rendkívüli bátorság kell.”

a politikai hatalom megszerzése és megtartása a modern tömegdemokráciában nem értelmiségi műfaj

Vallásos kultúra
– A budapesti Szent Imre
templom ministránsai 1955-ben
(Fortepan)

Mindezek tükrében jogos a kérdés: Ki vigye a puskát? Az értelmiség vagy a politikusok? Egyáltalán szétválasztható-e a két szerep? Ahogyan Botos Máté rámutatott az idézett *Heti Válasz*-interjúban: úgy beszélünk értelmiségekről és politikusokról, „mintha közük sem volna egymáshoz. A politikusok többsége ugyanúgy a nagyobb, diplomás halmazból, az egyetemi, szakkollégiumi világból érkezik.” Ez abban az esetben igaz, ha az értelmiséget létező kategóriának ismerjük el. Láncki András 2006-ban papírra vetett gondolatai cáfolják ezt: „A rendszerváltás az értelmiség műalkotása. A mai politikusok jelentős része egykori értelmiségiként vett részt az új rend megtervezésében, ezért a politikus és az értelmiség erkölcsi felelőssége közös. De mit árult el az értelmiség? Semmit, mert értelmiség nincs is. Amikor arra a felismerésre jutunk, hogy »de hiszen már megint nem ott vagyunk, ahová elindultunk«, akkor valójában azt a kérdést tesszük fel, hogy miként vezethetett félre bennünket az eszünk. Az emberi cselekvés tervezhetőségének korlátjába ütközünk. Valójában azt a kérdést kellene feltennünk, hogy kiket tartunk tekintélynek, kikre hallgatunk. A politikus sohasem az értelmiségre támaszkodik, hanem bizonyos emberekre. A politikus felelőssége, hogy kikre hallgat, kikre figyel, akár a vele ellentétes politikai táborból is. Nagyon fontos, hogy kit emelek fel ellenfelemnek. Az értelmiségi nem tud semmit elárulni, nincs ugyanis abban a helyzetben; viszont lelepleződhet, elvesztheti erkölcsi tőkét, ha bizonyíthatóan rosszhiszeműen formál véleményt, eszméi romlottak, vagy a hozott tekintélye valójában nem létezik.”⁵

5 LÁNCKI András: *Értelmiség nincs is*, *Heti Válasz* 2006. szeptember 14.

Finkelsteinnel összhangban Láncki úgy véli, hogy azért sincs értelmiség, „mert az eszméknek nem kedvez a demokrácia. A tömeguralom, a tömegizlés relativizálja az értelmiségi véleményét, hozzáértését. A demokráciában a nagy számok diktálnak, a többség, vagyis a mennyiség dönt, nem a minőség. A demokrácia a kisebbik rossz és nem a legjobb választásának az államformája, ahogy az eszére támaszkodó értelmiségi szeretné.” Mintha 11 évvel korábban már válaszolt volna Botos Máté azon felvetésére, hogy az értelmiség érvényesebben gondolkodhat-e a köz ügyeiről, mint a műveletlen, kevésbé tanult emberek, s éppen a műveltség okán és jogán kérhet az értelmiségnek nagyobb beleszólást a politika világába, a hatalom gyakorlásába. Láncki szerint ugyanis „lelke mélyén az értelmiségi a mérsékelt diktatúrát szereti, ahol az önkényuralom az ő kiváltságát – az értelmezés előjogát – is védi. Demokráciában – mi más tehetne – alkalmazkodik az értelmiségi. Az igazság elvégre relatív, a tolerancia praktikusán ezt jelenti, hogy mindenkinek egy kicsit igaza van. Így keletkezik az a látszat, mintha volna értelmiség, holott csak egyéni gondolkodók és tekintélyek vannak.”⁶

SZEREPOSZTÁS

A puskát tehát annak kell vinnie, akit erre demokratikus körülmények között felhatalmaztak. S miközben az egyéni gondolkodók, szellemi tekintélyek véleménye igenis sokat számít, nem szabad elvitatni a döntés jogát azoktól, akiket a nép erre felruházott, legfeljebb választásról választásra viszsza lehet tőlük venni ezt a jogosítványt.

Amennyiben a polgári oldalon is tovább folytatódik az a kormányzati sajtóban egyre erősebben megjelenő törekvés, hogy a kormányt támogató, a kormánypártok politikájával azonosuló írástudók elmosssák a politika és az értelmiségi világ egyértelmű határát, méghozzá azon az alapon, hogy „minket megszavaztak”, annak kezdetben kellemetlen, később egyre rosszabb következményei lehetnek. Látunk erre példát a baloldalon, ahol gyakorlatilag az egykor kétharmados felhatalmazású szocialista-liberális kormánykoalíció politikai amortizációjához és a baloldali pártok leszállításához legalább annyit tett hozzá a po-

litikusoknál mindig mindent jobban tudó baloldali értelmiség, mint a centrális erőter kialakításában érdekelt Fidesz, sőt még annál is sokkal többet.

A felelősségvállalást és a politikai megméretést kerülő mentalitás világos lenyomata az a Konrád György-interjú, amit a baloldal 2014-es megsemmisítő parlamenti és önkormányzati választási vereségei után készített vele a *Népszabadság*.⁷ A beszélgetés utolsó kérdése ez volt: „Orbán Viktor három választást nyert meg. Az Ön baráti körének van felelőssége abban, hogy az MSZP, a Demokratikus Koalíció, az Együtt-PM olyan állapotban van, hogy valószínűleg nem tudnának utcára vinni annyi demonstrálót, mint ahányan a netadóellenes rendezvényeken voltak?” Konrád válasza egyértelmű: „A vereségben nincs. Ha az eredmény jobb lett volna, abban lett volna egy kis részünk.” Isten mentsen meg bennünket ettől a polgári oldalon!

Magyar cigány kultúra
– Fiatal fiú a gyulai (Tolna megye) romatelepen, 1965
(Bakó Jenő felvétele,
Terror Háza Múzeum)

⁶ Uo.

⁷ *Kíméletlenebb a Kádár-korszaknál*, Népszabadság, 2014. november 3. <<http://nol.hu/belfold/kimeletlenebb-a-kadar-korszaknal-1496089>>.